

i c. 1500, ja pels cercles cultes (les normes Fenollar-Pau, 44, blasmen l'altra), es la que va predominar finalment, després d'alguna vacil·lació en els clàssics (*martre* es troba també en Muntaner, Ausiàs i el mateix Martorell) i fins en certs escr. Renaix.

Com a vulgarisme el poble no diu allò sinó *martiri*: el bon barceloní diu que el sol es pon darrere *Sant Pere Martri*, el bon empordanès està enamorat dels seus *pere-martris* o arços florits, a les Illes hi ha qui diu *màrtil*; i *marti* una mica pertot; *martre* resta popular en ross.: *Mas d'en Pere-màrtre* a Cameles (1960); però la forma cultista ha deixat de ser sàvia i no la rebutgen ni els proletaris: «*Reus est mortis* --- concebut sense pensar, víctima d'un ofici que no havia après, *màrtir* involuntari, el seu goig fou sense alegria, i el seu sacrifici ---», Coromines (O. C., 523a8).

DERIV.: *Martiri*, pres del ll. *martírĭum* 'mort martiriàl del cristià, testimoni del Crist', gr. *μαρτύριον* 'testimoniatge': la forma radicalment culta es troba ja en Llull, però més sovint apareix llavors *martire* (cf. *albitre* < *arbitrium*): «Si Déus ahrava convertiment de gentes --- ¿per què ha tan honorats los apòstols ni ls *màrtirs*, qui sostengren mort per exaltar mi en lo món? Mas --- les gentes tempten Déu, e cuyden-se que con Déus ho volrà, que-ls dó volent de sostenir per s' amor *martire*», «llibre --- del *martire* dels sants e les santes» (*Blanq.*, *NCL.* I, 218. 20, 153.23, i encara II, 146.18); «dix Senta Agata --- la ànima mia no pot entrar en paradís, ab victòria del *martire*, si tu no fas lo meu cors turmentar als teus maselers (= a carnificibus)», *VidesR.*, 66r2.

Els nostres poetes lírics ja llavors traslladaven això a les grans penes del cor humà: «De pena 'n mal, e de mal en *martire* / m'an més mey ulh en amar qui m'empeny / en tal voler, que cant sol me cossire, / l'esglays que-m ve a fort pauc no-m destreny! / Que Amors me ditz que paus tot mon desir / en un tal loc on nulh hom no ateny!», comença el cimà i la més inspirada de les líriques de Cerverí de Girona jovenívol enamorat de l'alta dama [futura Sobrepretz] del casal de Cardona, ell pobre trobador (ben mal entesa i tan ineptament interpretada per Riquer, 113.1, veg. la nostra ed.). També apareix una altra variant popularitzada *martir*: «En tal dol e en tal *martir* fóran tota la nuyt los bons hòmens», Reixac (*Q.*, 16.23, traduint *martire* de l'original fr. ant.). Avui: «Mes si no ho faig, us perdo - i això fóra per mi el pitjor *martiri*: / té tant de preu per mi la vostra vida - que tot ha de cedir-hi!», Ruyra (*Fedra*, O. C., 1457).

Martiriar ant. [c. 1400]: «Sent Ignaci quant lo *martiriaven* cridave lo nom de Jesucrist» (*Eximplis DAG.*); però en la forma més antiga, transmesa pels refugiats de les catacumbes, quan encara la *ypsilon* grega sonava poc o molt labial, conservada, però, en forma semiculta, amb *u* (< *ŭ*) gràcies a la metafonia de la *i* següent, fou *marturiar*: «Ramon, tot ço que dic faç per vós conhortar / - / que si(a) possíbol la nostra fe provar / ni que hom pusca tals hòmens atrobar / qui per si mateix se dén a *marturiar* / a los mals sarraïns, per ells a preicar», Llull (*Desconhort*, c. 1295, *NCL.* III, 86,

v. 272); «co:l pretor enquax morís --- lo justier --- volc venyar la onta de son se<n>yor, e ab un coltel él *marturià* la santa verge de Déu, per què'l jutge lo-n vestí de seda ---», *VidesR.*, 203v2, p. 285 (traduint *martirem fecit*, 622, també 180v2, 198r1).

N'ha restat el deriv. postverbal *marturi* 'sofriment, tortura' ben viu en el P. Val., Rib. de l'Ebre de l'Ebre («ara 'l vent mos done tant *marturi* ---» deien els mariners de la nostra muleta quan baixàvem al llarg de Benifallet, P. i J. Coromines, 1923), Borges Blanques (*BDLC* VI, 53) i Tortosa: «quin *marturi* si li dius això i no està en condicions per a emprendre 'l viatge», Vergés Pau-I (*Espurnes* v, 22); cf. Spitzer, *LexikK.*, 94 i *BDC* XI, 133 (i així mateix *BDC* III, 102; IX, 7); un gran massís penyalós i quasi inaccessible (i amb cobejables pastures a la capçada) duu el nom *Lo Marturi* en els Ports de Beseit (1927): també *marturiament* 'martiri d'un sant', 'mortaldat' en dos textos oc. en prosa, Ss. XIII-XIV (*PSW* v, 133). Més tard en català el verb fou substituït pel cultisme total *martiritzar*, que el *DAG.* ja troba (-*itzar*)¹ en textos dels Ss. xv i xvi (sembla que a l'Ebre alguns usen encara la forma intermèdia *marturisar*, -*uresar*); *marturitzat* és ja la forma del ms. ross. B en lloc de *marturiat* a P, *VidesR.*, 129r2. *Martiriar*. *Martiriàl*. *Martiriatiu* (S. xv, *DAG.*); *martiritzador*.

Martror ant. 'Totsants' (alguns cops el dia dels Difunts, 2-xi), provinent del ll. tardà i vulgar *FESTUM MARTYRORUM* (en lloc del clàssic *dies martýrum*), segurament festa instituïda com a prolongació d'una tradició de celebracions secretes catacumbàries en memòria dels difunts martiritzats (cf. Jud, *Zur Gesch. der bündnerromanischen Kirchensprache*, p. 43, i *RLiR* x, 3ss.).

Molt documentat en català antic (en part mancant encara la síncope del tractament radicalment hereditari, com a *marteror*): «persolvamus omne predictum avere --- ad festum de *martror* --- festum de *martror* ---» (esmeno les males lliçons *martrorz*, *marciorz*) any 1171, MiretS (*TempliH.*, 138); «en la festa de Sant Johan Babiasta e de Sant Miquel e de *Martorum*», trad. de les Constitucions de Catalunya, lletra 2.ª meitat S. XIII, arxiu de Vic (amb trets del NE.: *avoya* 'ovella', *donques*, *damont*); «negú teuler no gaus obrar de *Martror* tro a Carnestoltes», Orden. Batllia Perpinyà a. 1284 (*RLR* IV, 363); «aquell romanent degen pagar quascun ayn en festa de *Martror*» i un altre ross. «En la festa de *Merteror*», 1385 (*RLR* XXXI, 65); «no gos vi portar --- dyns Vilafranca --- de la festa de *martror* tro a la festa de Sent Johan de Juyn», 1324 (*Cartoral* de Vfr. de Conflent, f^o vv^o); «dimecres que fo dia de *martror* l'any 1374», MiretS (*op. c.*, 561; inv. de la casa del Temple en el Masdeu Ross.); «lo die de *Martaror*, axí com lo dit die de Sant Esteva de Nadal», llista, en l'ordre cronològic de les festes anyals, en què és lícit als monjos de l'antic monestir de Banyoles de beure en els àpats la beguda anomenada *piment*: indata, llenguatge de c. 1400 o S. xv; aqueixa diada hi figura entre festes del 15 d'agost i l'11 de novembre, veg. Pere Alsius (*Ensaig. hist. sobre la vila*